

УДК 34:316.774

КРАСНОСТУП Г.М., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8074-3383>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ МЕДІАГРАМОТНОСТІ: ВІД ТЕОРЕТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ДО ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ В ДЕРЖАВІ

DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.3\(54\).340404](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.3(54).340404)

Анотація. У статті досліджено теоретико-правові засади медіаграмотності як ключового елемента національної безпеки та демократичного розвитку суспільства в умовах гібридних загроз. У ході дослідження застосовано системний, порівняльно-правовий та формально-юридичний методи, що дозволило проаналізувати місце медіаграмотності в структурі інформаційного права.

За результатами роботи визначено, що медіаграмотність є не лише освітнім, а й правовим феноменом, що вимагає чіткого законодавчого регулювання. Обґрунтовано необхідність її включення до стратегічних документів та формування інституційно-правових механізмів, що забезпечать системний розвиток цієї компетенції на всіх рівнях. Практична цінність роботи полягає у розробці конкретних пропозицій для законотворчої діяльності та формування державної політики у сфері інформаційної безпеки та комунікацій.

Ключові слова: медіаграмотність, правові засади, інформаційна безпека, інституціоналізація, державна політика, гібридні загрози.

Summary. This article explores the theoretical and legal foundations of media literacy as a key element of national security and the democratic development of society in the context of hybrid threats. The study employs systemic, comparative legal, and formal legal methods, which allowed for an analysis of the place of media literacy within the structure of information law.

The findings of the study determine that media literacy is not only an educational but also a legal phenomenon that requires clear legislative regulation. The necessity of its inclusion in strategic documents and the formation of institutional and legal mechanisms is substantiated, which will ensure the systemic development of this competence at all levels.

The practical value of the work lies in the development of specific proposals for legislative activity and the formation of state policy in the field of information security and communication.

Keywords: media literacy, legal foundations, information security, institutionalization, state policy, hybrid threats.

Постановка проблеми. Сучасний інформаційний простір характеризується стрімкою діджиталізацією та глобальною взаємопов'язаністю, що призвело до кардинальної трансформації комунікаційних процесів. Разом із безпрецедентними можливостями для вільного обміну інформацією, ці процеси породили нові виклики та загрози. Іноземні інформаційні маніпуляції та втручання, дезінформація, маніпулювання громадською думкою, кібератаки та інші форми гібридних впливів стали невід'ємною частиною сучасної геополітики, становлячи пряму загрозу національній безпеці, суверенітету та демократичним інститутам.

В умовах правового режиму воєнного стану критично зростає роль медіаграмотності як ключового інструменту захисту суспільства. Вона є невіддільною складовою стійкості громадян до ворожих інформаційних операцій. Водночас, попри

визнання на концептуальному рівні, правові засади медіаграмотності в Україні залишаються недостатньо розробленими. Наразі треба забезпечити послідовну та ефективну інтеграцію медіаграмотності в державну політику, освітні та комунікаційні процеси.

Це створює прогалину між декларованою важливістю медіаграмотності та її фактичним правовим та інституційним закріпленням. Виникає нагальна потреба в дослідженні, яке б обґрунтувало необхідність переходу від теоретичного розуміння медіаграмотності до її практичної інституціоналізації на рівні законодавства. Існує нагальна потреба у розробці та імплементації ефективних державних рішень, що робить суспільство вразливим до зовнішніх та внутрішніх інформаційних загроз.

Саме тому наукове осмислення правових основ медіаграмотності та розробка пропозицій щодо її інституціоналізації набувають особливої актуальності. Це дозволить закласти міцний фундамент для створення комплексної державної політики, спрямованої на формування медіакомпетентного суспільства, здатного протистояти сучасним інформаційним викликам.

Статтею 2 Указу Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 затверджено Стратегію інформаційної безпеки [1], яка містить окрему стратегічну ціль 3 “Підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності суспільства. Українське суспільство повинне бути захищене від деструктивного впливу дезінформації та маніпулятивної інформації, а медіасередовище – бути соціально відповідальним і функціонувати стабільно. За таких умов українське суспільство зможе більш ефективно протистояти державі-агресору та залишатися стійким перед широким спектром загроз, зокрема в інформаційній сфері”. Досягнення зазначеної цілі має здійснюватися шляхом виконання таких завдань:

- підготовка та проведення просвітницької кампанії з медіаграмотності, що включатиме такі компоненти, як розвиток критичного мислення, навички перевірки фактів і визначення маніпуляційних технік, ознайомлення з найпоширенішими порушеннями прав людини із застосуванням інтернет-технологій тощо;

- створення сприятливих умов для здійснення діяльності засобів масової інформації;

- створення сприятливих умов для підвищення рівня професійної підготовки медіафахівців;

- удосконалення законодавства у сфері реклами, зокрема щодо лібералізації норм у цій сфері та посилення відповідальності за трансляцію прихованої реклами;

- стимулювання розвитку соціально відповідального бізнесу серед засобів масової інформації.

Планом заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р. № 272-р, передбачено забезпечення реалізації Національного проекту з медіаграмотності “Фільтр”, просвітницьких, інформаційно-комунікаційних кампаній з медіаграмотності [2].

З метою імплементації зазначеного Плану заходів 24 травня 2024 р. наказом центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в інформаційній сфері, № 377 затверджено Стратегію з розвитку медіаграмотності на період до 2026 року [3]. Стратегія пропонує такі ключові компетентності для медіаграмотної людини: інформаційна та медіаграмотність, стійкість до інформаційних впливів, фактчекінг, критичне мислення, цифрова грамотність та відповідальне створення і поширення контенту.

Водночас Стратегія інформаційної безпеки розрахована на період до 2025 року. Тому дуже важливо під час підготовки нової Стратегія інформаційної безпеки передбачити стратегічну ціль щодо стійкості українського суспільства до дезінформації, гібридних загроз, іноземних інформаційних маніпуляцій та втручання в національний інформаційний простір України.

Результати аналізу наукових публікацій.

У своїх наукових працях проблемні питання регулювання суспільних відносин щодо впровадження медіаграмотності досліджують такі вітчизняні науковці: Д. Р. Дуцик, В. Ф. Іванов, Т. В. Іванова, О. М. Мединська, О. І. Почапська, В. С. Романюк, І. В. Субота, О. І. Тяпкіна, О. М. Чуранова та інші. Окремо хочу виділити колег, які внесли вагомий внесок у правове регулювання суспільних відносин з питань медіаграмотності, а саме: М. О. Дорош, В. В. Ковтун, О. В. Тараненко, Н. І. Довгань, Г. О. Чередниченко, О. А. Романюк, І. В. Розкладай, О. В. Курбан.

Разом з цим, потребує додаткового дослідження та висвітлення питання визначення на законодавчому рівні стратегічних цілей та завдань, спрямованих на підвищення медіаграмотності населення.

Метою статті є комплексний аналіз міжнародного та вітчизняного досвіду правового закріплення медіаграмотності, а також обґрунтування шляхів її інституціоналізації на державному рівні.

Виклад основного матеріалу. Стійкість населення України, зокрема дітей та молоді, до іноземних інформаційних маніпуляцій та втручання важлива для захисту державності та розвитку країни під час війни та у післявоєнний період. Медіаграмотність, яку слід розвивати з дитинства і протягом усього життя, є ключовою в цьому захисті. Вона не лише включає перевірку фактів, але й допомагає суспільству ухвалювати конструктивні рішення під час кризи.

Україна давно стикається з дезінформацією та інформаційними атаками з боку Росії, що підривають національну безпеку. Ефективна відповідь на ці виклики включає прогнозування, швидке виявлення та спростування дезінформації, стратегічні комунікації та розвиток медіаграмотності.

Війна Росії проти України підкреслили важливість медіаграмотності для національної безпеки. Розвиток генеративного штучного інтелекту також збільшує потребу в медіаграмотності через можливі дезінформаційні загрози.

Відповідно до частини третьої статті 6 Закону України “Про медіа” [4] забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері медіа, у тому числі з питань медіаграмотності, покладається на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в інформаційній сфері. Станом на сьогодні таким органом є Міністерство культури та стратегічних комунікацій України.

Важливо зазначити, що Закон України “Про медіа” містить визначення терміну “медіаграмотність”, згідно з яким це навички та знання, які надають користувачам можливість ефективно і безпечно користуватися медіа-сервісами.

Для розуміння цього терміну в широкому сенсі слова важливо підкреслити те, що у 2011 році Комітет міністрів Ради Європи CM/Res (2011) 7 прийняв Рекомендацію державам-учасникам про нове визначення медіа, у якій радить державам-учасникам Ради Європи прийняти нове широке визначення медіа [5], яке охоплюватиме:

“усіх дійових осіб, залучених у виробництво та поширення; контент (наприклад, інформація, аналіз, коментар, думка, освіта, культура, мистецтво та розваги в текстовій,

аудіо, візуальній, аудіовізуальній чи іншій формі) та прикладні програми, створені з метою сприяння інтерактивним медіа (наприклад, соціальним мережам) чи іншим масштабним інтерактивним видам діяльності на основі контенту (наприклад, онлайновим іграм), зберігаючи при цьому редакційний контроль чи нагляд над контентом.

Згідно з пояснювальним меморандумом до Рекомендації, нове поняття медіа розширюється, аби включати платформи, які функціонально виконують роль медіа, незалежно від технології. У пункті 2.3 меморандуму зазначається, що цей підхід охоплює нові види послуг, що базуються на Інтернеті та інших комунікаційних технологіях, як-от програмне забезпечення, додатки, соціальні мережі, блоги, відеохостинги та інші форми інтернет-комунікації та розповсюдження інформації.

Щоб краще зрозуміти, наскільки широким є сучасний медіаландшафт, пропонуємо поглянути на конкретні приклади, з якими стикаються громадяни щодня. Медіаграмотність сьогодні – це не лише про газети чи телебачення. Це про все, що ми споживаємо в цифровому світі.

TikTok і Instagram – це не просто розважальні платформи. Через короткі відео та “рілзи” поширюється величезна кількість інформації – від новин до псевдонаукових фактів. Наприклад, відео, які закликають до “народних методів” лікування без доказової бази, або маніпулятивні дописи про історичні події.

Серіали та фільми на стрімінгових платформах формують наші уявлення про інші культури, професії та історичні епохи. Наприклад, популярні історичні драми, які можуть містити неточності, або серіали, що романтизують злочинний спосіб життя. Платформи є соціальним середовищем. Через ігрові чати та форуми діти можуть стикатися з дезінформацією, яка подається як думка однолітків, або з психологічними маніпуляціями, що призводять до вимагання персональних даних чи грошей.

Часто медіаграмотність допомагає критично осмислити контент, розуміючи, що він є художнім витвором, а не документалістикою.

Є безліч онлайн ігор у жанрі “Tycoon” (магнат) або “симулятор”. Наприклад, “Car Tycoon” (автомобільний магнат) або “Bakery Simulator” (симулятор пекарні). У цих іграх гравці будують бізнес, заробляють віртуальні гроші та розвивають свою справу. Маніпуляція відбувається через механізм “pay-to-win” (заплати, щоб виграти). Гравець починає з найпростіших інструментів і повинен витратити багато часу на рутинні дії, щоб заробити віртуальну валюту. Водночас за реальні гроші можна купити “преміум” інструменти, ексклюзивні предмети або моментально прискорити процес. Це створює у дітей відчуття несправедливості та бажання “наздогнати” тих, хто купив перевагу.

Для ефективного протистояння дезінформації робота з медіаграмотністю має бути міжсекторальною та потребує координації зусиль держави, громадського сектору, міжнародних організацій і медіаспільноти.

Медіаграмотність – це компетентність, яку потрібно розвивати протягом усього життя. Саме тому, одним із пріоритетів діяльності Міністерства культури та стратегічних комунікацій України та Уряду в цілому є реалізація Національного проєкту з медіаграмотності “Фільтр”, метою якого є об’єднання та координація зусиль держави та партнерів для формування медіаграмотності як невід’ємної навички сучасних українців. Проєкт був заснований у 2021 році, щоб об’єднати зусилля держави, громадського сектору, міжнародних організацій та медіаспільноти задля покращення рівня медіаграмотності українців.

Фінляндію незмінно визнають країною з найбільшою медіаграмотністю в Європі, а навички, необхідні для виявлення онлайн-обманів, включені в шкільну програму, на тлі

буму кампаній дезінформації та поширення оманливої інформації. Медіаграмотність у Фінляндії інтегрована в національні навчальні програми на всіх рівнях освіти — від дошкільної до вищої. Уже в ранньому віці діти знайомляться з медіа через гру та творчість, вчать розрізняти правдиву інформацію від вигаданої та створюють власний контент. У старших класах учні аналізують медіаповідомлення, вивчають вплив медіа на суспільство та розвивають навички безпечного використання цифрових технологій.

У 2024 році тест пройшли понад 76 тисяч українців. Найбільше тест проходили жінки — 77%. Понад 60% тих, хто пройшов тест, це молодь віком до 35 років. Найбільша кількість учасників — молодь 15-19 років (19,5%). Саме ці люди від шкільної лави були охоплені тим чи іншим видом підтримувальних програм та інтервенцій з медіаграмотності як у формальній, так і неформальній освіті. Адже медіаграмотність в Україні розпочала розвиватись не з початку повномасштабного вторгнення, значно раніше — ще з 2015 року, коли почали з'являтися перші програми, перші масові заходи та з'явилась Стратегія від Уряду, яка сигналізувала важливість цієї теми для України. 7.6% — це діти віком від 10 до 14 років, які також розуміють важливість критичного споживання інформації та бути захищеним від кіберзагроз.

Згідно із результатами Національного тесту найвищий рівень компетентності із медіаграмотності мають люди віком від 20 до 29 років. Це саме ті люди, які найбільше стикались із програмами підтримки та розвитку цих навичок. Можна стверджувати, що Стратегія, яку Україна вибрала і впроваджує на рівні державної політики, є ефективною. Це перші результати, які демонструють, що саме люди, які із раннього віку були охоплені програмами з формування медіаграмотності в межах формальної та неформальної освіти, мають найкращий рівень медіаграмотності, що підтверджує доцільність та результативність системного підходу до розвитку критичного мислення й інформаційної стійкості серед дітей та молоді. “Вже третій рік поспіль ми єдина країна у світі, яка проводить такий масштабний тест з медіаграмотності. Україна має абсолютно унікальний досвід, тож багато іноземних колег цікавляться, як нам вдалося це організувати, залучити громадськість, партнерів з розвитку, вчителів та дітей. Національний тест із медіаграмотності показав, що українське суспільство розуміє, що медіаграмотність — ключова навичка нашої стійкості сьогодні”.

У травні 2025 року відбулася презентація щорічного національного дослідження “Індекс медіаграмотності українців” [6]. Загалом дослідження підтвердило, що молодь, мешканці міст, особи з вищою освітою та вищим рівнем матеріального забезпечення демонструють вищу медіаграмотність. Водночас спостерігається скорочення кількості джерел інформації, яким довіряють українці, і частоти перевірки достовірності контенту. На фоні емоційного навантаження зростає й частка тих, хто відзначає вплив медіа на свій емоційний стан. Ці дані свідчать про важливість системної роботи над підвищенням медіаграмотності, розвитку критичного мислення та стійкості до дезінформації — особливо в умовах гібридної війни, коли саме діти та молодь є найбільш вразливою аудиторією до інформаційних впливів і водночас мають бути підготовлені до усвідомленого споживання та створення контенту в цифровому середовищі.

На підставі аналізу актів Європейського Союзу можна побачити, що питання медіаграмотності посідає особливе місце.

Медіаграмотність — навички, знання та розуміння, що дозволяють людям ефективно та безпечно використовувати медіа — є вирішальними для громадян, щоб орієнтуватися в сучасному новинному середовищі та приймати обґрунтовані рішення. Краща медіаграмотність, ймовірно, підвищить стійкість громадськості до дезінформації та неправдивої інформації. ЄС вважає медіаграмотність важливою для активної участі в

сучасному інформаційному суспільстві. Він започаткував кілька ініціатив для підвищення обізнаності держав-членів про важливість розробки власних стратегій медіаграмотності. Європейський парламент підкреслив важливість навичок медіаграмотності в кількох резолюціях. Директива про аудіовізуальні медіапослуги вимагає від держав-членів вживати заходів для розвитку навичок медіаграмотності та звітувати про свої зусилля кожні три роки. Перший набір цих національних звітів виявив значні відмінності в межах ЄС: деякі держави-члени розробили національну політику медіаграмотності з чітко визначеними обов'язками, а інші спираються на більш фрагментовані рамки. У своїх політичних керівних принципах на 2024-2029 роки президент Європейської Комісії Урсула фон дер Ляєн наголосила на необхідності “зосередитися на стійкості та готовності суспільства шляхом підвищення цифрової та медіаграмотності”. Тому однією з ключових ініціатив є Європейський щит демократії, метою якого є зменшення вразливості демократичних суспільств до маніпуляцій. Європейський парламент створив спеціальний комітет для вирішення цих проблем, що вимагають багатостороннього та суспільного підходу з метою розвитку критичного мислення, медіа- та інформаційної грамотності [7].

Згідно з пунктом 59 Директиви про аудіовізуальні медіапослуги медіаграмотність стосується навичок, знань та розуміння, які дозволяють громадянам ефективно та безпечно використовувати медіа. Для того, щоб громадяни мали доступ до інформації, а також відповідально та безпечно використовувати, критично оцінювати та створювати медіаконтент, громадяни повинні володіти розширеними навичками медіаграмотності. Медіаграмотність не повинна обмежуватися вивченням інструментів та технологій, а повинна бути спрямована на те, щоб забезпечити громадян навичками критичного мислення, необхідними для здійснення судження, аналізу складних реалій та розпізнавання різниці між думкою та фактом. Тому необхідно, щоб як постачальники медіапослуг, так і постачальники платформ для обміну відео, у співпраці з усіма зацікавленими сторонами, сприяли розвитку медіаграмотності в усіх верствах суспільства, для громадян різного віку та для всіх медіа, і щоб за прогресом у цьому напрямку уважно стежили [8].

21 липня 2025 р. було оприлюднено Звіт Світового економічного форуму, згідно з яким переосмислення медіаграмотності: нова екосистемна модель для цілісності інформації представляє нову основу для загальносуспільного підходу до медіаграмотності, що ґрунтується на двох взаємодоповнюючих моделях: життєвому циклі дезінформації та соціально-екологічній моделі. Разом вони пропонують структурований спосіб розуміння того, як і де втручання можуть бути найефективнішими. Зрештою, звіт закликає до переходу від розгляду медійної та інформаційної грамотності як інструменту, що робить людей більш розбірливими, до ставлення до неї як до важливої опори здорових інформаційних екосистем [9, С. 1]. При цьому, у звіті виділено одну з цілей медіа та інформаційної грамотності, яка полягає в тому, щоб допомогти людям знаходити достовірну інформацію та брати на себе більшу відповідальність за те, що вони споживають, де вони її споживають та як вони вирішують реагувати [9, С. 15].

Наразі в Україні здійснюється робота з імплементації Регламенту (ЄС) 2024/1083 Європейського Парламенту та Ради від 11 квітня 2024 р. про встановлення спільних рамок для медіапослуг на внутрішньому ринку та внесення змін до Директиви 2010/13/ЄС European Media Freedom Act), визначає медіаграмотність, як навички, знання та розуміння, які дозволяють громадянам ефективно та безпечно використовувати медіа, і які не обмежуються вивченням інструментів та технологій, а спрямовані на те, щоб

забезпечити громадян навичками критичного мислення, необхідними для здійснення судження, аналізу складних реалій та розпізнавання різниці між думкою та фактом [10]. Цим документом передбачено обмін передовим досвідом у сфері медіаграмотності, зокрема для сприяння розробці та використанню ефективних заходів та інструментів для підвищення рівня медіаграмотності.

На цьому етапі дослідження слід визначити напрями імплементації зазначених вище актів ЄС.

На підставі аналізу чинного законодавства України можна зробити висновок, що питання медіаграмотності інституалізовано, а саме:

Закон України “Про медіа” містить визначення цього терміну та встановив центральний орган виконавчої влади, відповідальний за забезпечення формування та реалізацію державної політики з питань медіаграмотності;

Стратегія інформаційної безпеки містить окрему стратегічну ціль, що дозволяє визначати завдання та заходи реалізації державної інформаційної політики.

Таким чином, під час імплементації актів ЄС мова має йти про визначення та реалізацію конкретних заходів з питань підвищення медіаграмотності населення.

Згідно з висновками та рекомендаціями Аналітичного звіту “Трансформація сфери медіаграмотності в умовах повномасштабної війни в Україні” російське повномасштабне вторгнення в Україну у лютому 2022 р. прискорило усвідомлення головними акторами як державного, так і недержавного сектору необхідності інтеграції медіаграмотності в систему національної безпеки. Це вимагає від них напрацювання практичних механізмів інтеграції як на рівні проєктів, так і на рівні нормативно-правової бази. Медіаграмотність має залишитися частиною безпекової політики і після війни [11, С. 20].

Тому, під час формулювання заходів з порушеного питання слід виходити з наступного.

Згідно із Дослідженням USAID-Internews 2024 про медіаспоживання українців, 90 % українців користуються Інтернетом щодня. Основним джерелом інформації для українців є соцмережі – 84 % читають там новини, майже 40 % опитаних – винятково звідти. По 30 % людей дізнаються новини з сайтів чи телебачення, водночас лише 3 % і 6 % відповідно користуються лише ними, решта – паралельно з іншими джерелами. Радіо та преса майже не є значним джерелом новин. Найпопулярніший пристрій для отримання інформації – 90 % населення отримує її за допомогою смартфона [12].

25 червня 2025 р. в інформаційному просторі України було поширено неправдиве повідомлення про те, що Віце-прем’єр-міністерка з питань європейської та євроатлантичної інтеграції – Міністерка юстиції України Ольга Стефанішина заявила, що “хоче законодавчо заборонити виїзд за кордон дівчатам від 18 до 27 років. Цю ініціативу вже підтримали у Верховній Раді”. Таку новину поширюють Telegram-канали. Насправді: Ольга Стефанішина не робила такої заяви. Верховна Рада не збирається забороняти жінкам виїзд за кордон. А на відео, яке поширюють у Telegram – згенерований штучним інтелектом голос.

Цю фейкову новину було дуже оперативно спростовано Міністерством юстиції України, Ольгою Стефанішиною, Центром стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки та безпосередньо державним підприємством “Мультимедійна платформа іномовлення України”, яке звернуло увагу, що для ілюстрації фейка невідомі зловмисники використали штучно згенероване зображення з незаконним використанням логотипа телеканалу FREEDOM, який є частиною українського іномовлення [13].

Фейкові відео – один із засобів, за допомогою яких росіяни намагаються поширити панічні настрої серед українців. Так, раніше кремлівські пропагандисти запускали діпфейк із экс заступником керівника Офісу президента Ростиславом Шурмою, де він нібито закликав закінчити війну на умовах рф і припинити “тупо знищувати солдатів” [14].

Наведені приклади ілюструють важливість питання володіння населенням компетентностями медіаграмотності, особливо в часи, коли ворог не нехтує використанням генеративного штучним інтелектом контенту, створюючи діпфейки, які несуть загрозу національній безпеці України.

Регламентом (ЄС) 2024/1689 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 р., що встановлює гармонізовані правила щодо штучного інтелекту (Artificial Intelligence Act) передбачено, що впровадження систем штучного інтелекту в освіті є важливим для сприяння високоякісній цифровій освіті та навчанню, а також для того, щоб усі учні та вчителі могли здобувати та поширювати необхідні цифрові навички та компетенції, включаючи медіаграмотність та критичне мислення, щоб брати активну участь в економіці, суспільстві та демократичних процесах. Однак системи штучного інтелекту, що використовуються в освіті або професійній підготовці, зокрема для визначення доступу або вступу, для розподілу осіб до освітніх та професійно-технічних навчальних закладів або програм усіх рівнів, для оцінювання результатів навчання осіб, для оцінки відповідного рівня освіти для особи та суттєвого впливу на рівень освіти та навчання, який особи отримують або зможуть отримати доступ, або для моніторингу та виявлення забороненої поведінки учнів під час тестів, слід класифікувати як системи штучного інтелекту високого ризику, оскільки вони можуть визначати освітній та професійний шлях життя людини і, отже, можуть впливати на здатність цієї особи забезпечити собі засоби до існування. За неправильного проектування та використання такі системи можуть бути особливо нав'язливими та порушувати право на освіту та професійну підготовку, а також право не піддаватися дискримінації та увічнювати історичні моделі дискримінації, наприклад, щодо жінок, певних вікових груп, осіб з інвалідністю або осіб певного расового чи етнічного походження чи сексуальної орієнтації. Також Регламентом використовується поняття III грамотності, згідно з яким це навички, знання та розуміння, які дозволяють розробникам, користувачам та особам, яких це стосується, враховуючи їхні відповідні права та обов'язки в контексті цього Регламенту, ухвалювати поінформовані рішення щодо впровадження систем III, а також усвідомлювати можливості, ризики та потенційну шкоду, яку може спричинити III. Згідно зі статтею 52 зазначеного Регламенту, користувачі мають бути чітко поінформовані про те, що контент було згенеровано або змінено за допомогою штучного інтелекту. Винятки передбачені лише для мистецького контексту (наприклад, кіно або театру) за умови, що глядачів попередньо поінформовано про штучну природу зображення [15].

Медіаексперт Олена Тараненко привертає увагу до того, що сучасна людина знаходиться під постійним впливом інформації, кількість якої багаторазово перевищує здатність її засвоєння, а якість ускладнена свідомими маніпуляціями з боку професійних комунікантів. Така ситуація призводить до багатьох небезпечних психологічних наслідків – медіазалежності, “отруєння” негативними новинами, втомою від інформації, відмовою від новин загалом тощо [16].

Згідно з дослідженням, яке провів проєкт IREX “Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність” влітку 2024 року, 57% опитаних учителів відчують перевантаженість від новин про війну, а 97% зазначають переважно негативний вплив споживання новин на

їхній емоційний стан [17]. Така ситуація підкреслює критичну важливість медіаграмотності не лише як інструменту для перевірки фактів, а й як засобу для захисту власного ментального здоров'я.

Таким чином, у сучасному світі, де інформація може бути як джерелом знань, так і загрозою, медіаграмотність стає невід'ємною навичкою для збереження психологічної стійкості. Вона допомагає людям не просто фільтрувати фейки, а й свідомо управляти потоком інформації, уникаючи негативних психологічних наслідків, таких як інформаційне виснаження та медіазалежність. Це робить медіаграмотність ключовим елементом особистої та національної безпеки.

Висновки. Медіаграмотність – це не просто набір навичок, а життєво важлива інвестиція в демократичне та безпечне майбутнє України. Вона є фундаментом для формування свідомого та відповідального громадянського суспільства.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року стало каталізатором усвідомлення критичної необхідності інтеграції медіаграмотності в систему національної безпеки. Це усвідомлення поширилося як серед державних, так і серед недержавних акторів, змушуючи їх активно працювати над створенням і впровадженням практичних механізмів. Медіаграмотність має залишитися невід'ємною частиною безпекової політики України і після закінчення війни.

Україна вже зробила значні кроки в цьому напрямку. Державні органи, зокрема Міністерство культури та стратегічних комунікацій України, активно співпрацюють з міжнародними партнерами та громадянським суспільством для посилення інформаційної стійкості.

Недержавний сектор відіграє ключову роль у практичній реалізації проєктів, що розробляють освітні програми, проводять тренінги та створюють інтерактивні ресурси для широкої аудиторії.

Крім того, інтеграція медіаграмотності відбувається через шкільні та університетські програми. Запровадження окремих курсів або модулів дозволяє формувати критичне мислення у молоді, що є основою для майбутньої інформаційної стійкості нації.

Подальша інституціоналізація медіаграмотності на законодавчому рівні дозволить закріпити її як постійну складову державної політики. Україна може використовувати міжнародний досвід, наприклад, від країн Балтії та Фінляндії, які вже мають успішні практики протидії іноземним інформаційним маніпуляціям та втручанню. Тому, край необхідно врахувати питання медіаграмотності як ключовий пріоритет державної інформаційної політики під час підготовки нової редакції Стратегії інформаційної безпеки.

Медіаграмотність є елементом національної безпеки. Російська агресія та швидкий розвиток технологій, зокрема генеративного штучного інтелекту, підкреслили, що медіаграмотність є не просто набором навичок, а критично важливою складовою державної політики інформаційної безпеки. Вона необхідна для захисту державності, особливо в умовах гібридної війни, де інформаційний простір стає полем бою.

Україна успішно інституалізувала поняття медіаграмотності на законодавчому рівні. Закон України “Про медіа” та Стратегія інформаційної безпеки визначили її як пріоритет та поклали відповідальність за реалізацію державної політики на Міністерство культури та інформаційної політики.

Досвід реалізації Національного проєкту “Фільтр” та результати “Індексу медіаграмотності українців” свідчать, що системна робота з формування медіаграмотності, розпочата задовго до повномасштабного вторгнення, демонструє

високу ефективність. Найвищий рівень медіаграмотності показує молодь, яка з раннього віку була охоплена відповідними освітніми програмами, що підтверджує доцільність і результативність такого підходу.

Сучасний медіаландшафт виходить далеко за межі традиційних медіа. Європейські та українські правові акти, зокрема Рекомендація Ради Європи CM/Rec(2011)7 та European Media Freedom Act, розширюють визначення медіа, включаючи соціальні мережі, ігрові платформи, стрімінгові сервіси тощо. Це вимагає від суспільства та держави не лише медіа-, а й ІІІ-грамотності, що дозволяє розпізнавати фейки, створені за допомогою штучного інтелекту, як-от дідфейки.

Ефективна протидія дезінформації вимагає міжсекторальної взаємодії між державою, громадянським суспільством, міжнародними організаціями та бізнесом. Імплементация актів ЄС, таких як European Media Freedom Act та Artificial Intelligence Act, є ключовим напрямом для України, оскільки це дозволить не лише перейняти передовий досвід, але й визначити конкретні заходи для підвищення медіаграмотності населення, враховуючи нові технологічні виклики.

Під час підготовки нової редакції Стратегії інформаційної безпеки та операційного плану щодо її реалізації обов'язково слід передбачити завдання та заходи щодо посилення медіаграмотності українського суспільства, інтегрувавши їх у систему національної безпеки та враховуючи нові виклики, пов'язані з розвитком технологій штучного інтелекту.

Використана література

1. Стратегія інформаційної безпеки : Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 – URL: // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n5>
2. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р. № 272-р – URL: // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/272-2023-%D1%80#Text>
3. Про затвердження Стратегії Міністерства культури та інформаційної політики України з розвитку медіаграмотності на період до 2026 року : наказ Міністерства культури та інформаційної політики України від 24 травня 2024 р. № 377. URL: <https://mcsc.gov.ua/legislation/nakaz-mkip-vid-24-05-2024-%E2%84%96377-pro-zatverdzhennya-strategiyi-ministerstva-kultury-ta-informacijnoyi-polityky-ukrayiny-z-rozvytku-mediagramotnosti-na-period-do-2026-roku/>
4. Про медіа : Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>
5. Recommendation CM/Rec(2011)7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media. – URL: // https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-cm-rec-2011-7-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-a-new-notion-of-media
6. Індекс медіаграмотності українців 2020–2024 (п'ята хвиля). – Громадська організація «Детектор медіа». – URL: <https://detector.media/infospace/article/240621/2025-05-06-indeks-mediagramotnosti-ukrainsiv-za-2024-rik/>
7. Media literacy: Fostering a key civic skill in a digital information environment. – Briefing. – 27 May, 2025. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2025\)772886](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2025)772886)
8. Про аудіовізуальні медіапослуги : Директива Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіа послуги від 10 березня 2010 року зі змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-10#Text

9. Rethinking Media Literacy: A New Ecosystem Model for Information Integrity : Word Economic Forum Report. – 21 July, 2025. – URL: <https://www.weforum.org/publications/rethinking-media-literacy-a-new-ecosystem-model-for-information-integrity/>

10. Regulation (EU) 2024/1083 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 establishing a common framework for media services in the internal market and amending Directive 2010/13/EU (European Media Freedom Act). – URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1083/oj/eng>

11. Дуцик. Д., Орлова Д., Будівська Г. Трансформація сфери медіаграмотності в умовах повномасштабної війни в Україні. Аналітичний звіт. 2022. – Київ: ГО «Український інститут медіа та комунікації». – URL: <https://www.jta.com.ua/wp-content/uploads/2022/07/Transformation-medialiteracy-UA-1.pdf>

12. Життя у смартфоні. Як українці користувалися медіа й соцмережами 2024 року – дослідження USAID / Internews. – URL: <https://mediamaker.me/usaids-internews-2024-mediaspozhyvannya-ukraincziv-12518/>

13. Повідомлення ДП «МПІУ» щодо використання зловмисниками логотипа телеканалу FREEDOM для створення фейку. – URL: <https://uatv.ua/uk/povidomlennya-dp-mpiu-shhodo-vykorystannya-zlovmysnykamy-logotypa-telekanalu-freedom-dlya-stvorennnya-fejku/>

14. Неправда: експосадовець ОПУ заявив, що «керівництво України має припинити війну на умовах Росії». – SPRAVDI. – URL: https://spravdi.gov.ua/nepravda-eksposadovecz-opu-zayavyv-shho-kerivnyctvo-ukrayiny-maye-prypnyty-vijnu-na-umovah-rosiyi/?utm_source=chatgpt.com

15. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). – URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689>

16. Тараненко О. В. Формування навичок з медіаграмотності як протидія медіатравмуванню. – Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Медіатравма в умовах інформаційної війни: психологічний та педагогічний аспекти» 20-21 червня 2017. – URL: <http://mediaosvita.org.ua/book/taranenko-o-v-formuvannya-navychok-z-mediagramotnosti-yak-protidiya-mediatravmuvannyu/>

17. Медіатравма, освітні втрати, ШІ. Чому медіаграмотність має бути базовою навичкою. – URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/37177/2025-01-10-mediatravma-osvitni-vtraty-shi-chomu-mediagramotnist-maie-but-bazovoyu-navychkoyu/>

~~~~~ * * * ~~~~~